

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na 5 wa tipheji.

XIYENGE XA A

XIVUTISO XA 1

- 1.1 -Tihakelo ta gezi ti ta tlakuka. √√
-Ku pfumaleka ka gezi. √√
-Vaonhi va nga dlawa hi gezi.√√ (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (4)
- 1.2 I murhangeri wa sivhiki. √ (1)
- 1.3 Ti chava ku hiseriwa tindlu hi vafana.√ (1)
- 1.4 -Ku yiviwa ka tisolaphanele. √
-Ku tsemiwa ka tidarata ta tikampa ta swihari. √
- Ku tsemiwa ka tintambu ta gezi.√ (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 1.5 “Wolowo a hi ntiyiso wa leswaku vubihi byi endliwa hi vanhu lavo huma ematikweni ya le handle.” **Kumbe:** “Na volava va kwalomu tikweni ra hina a va la!”√√ (2)
- 1.6 1.6.1 Xivijo. √√ (2)
- 1.6.2 Valala.√√ (2)
- 1.6.3 Phuthuma.√√ (2)
- 1.7 Mudyondzi u ta nyika vonelo ra yena. Xik. A swi fanerile hikuva ntirho wa hosi i ku vona leswaku tindhuna ta tiko ti tirha mitirho ya tona hi ku hetiseka.√√ (2)
- 1.8 1.8.1 A hi swona. U na ntirhisano na sivhiki, hikuva Phuphuruka u byerile hosi timhaka leti humelelaka etikweni ra yona.√√ (2)
- 1.8.2 A hi swona. Tindhuna ti rhambile xivijo.√√ (2)
- 1.9 1.9.1 Mhaka yi vulavuriwa ya ha ku humelela.√√ (2)
- 1.9.2 A swi olovi ku khoma nala loyi u hanyaka na yena.√√ (2)
- 1.9.3 Munhu a nga fanelangi ku sola hosi ya tiko leri a tshamaka eka rona.√√ (2)
- 1.10 Mudyondzi u ta hlamusela hungunkulu ku ya hileswi a swi twisisisaka xiswona. Xik. Vafambisi va miganga va fanele va va na vutihlamuleri.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA

XIVUTISO XA 2

- NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:
 - Hi siku ra 22 Khotavuxika 2008, Tatana Maluleke u tivisiwile ku vabya ka sivara wa yena. ✓
 - Tatana Maluleke a a tshama eMafarana kasi Girixoni a a tshama eMagwiri. ✓
 - Hi xihatla Maluleke na n'wana va tsutsumile ku ya vona muvabyi. ✓
 - Va fikile va kuma leswaku wa vabya swinene. ✓
 - Va n'wi tekile va n'wi yisa exibedhlele xa Letaba. ✓
 - Va hlaseriwile hi tinsulavoya va nga si fika exibedhlele. ✓
 - Muvabyi u vhele a lovela kwalaho. ✓
(Nkombo wa timhaka tin'wana na tin'wana)

- NKOKA WA MAHUNGU (N).

- MATIRHISELO YA RIRIMI (R). ✓✓✓

(7)

(3)

❖ NXUPULO

- Eka mikomiso/mikatsakanyo leyi yi nga na marito yo hundza mpimo lowu lavekaka, a ku hlayiwe ntsena marito ya ntlhanu eka lama mukamberiwa a tluriseke mpimo ha wona.
- Mikomiso/mikatsakanyo leyi yi nga fikeleriki marito lama nga pimiwa kambe yi ri na timhaka hinkwato yi fanele yi averiwa timaraka to helela.
- Swihoxo swa matirhiselo ya ririmi (Ntivoririmi, mapeletelo, mahikahatelo):
 - Susa eka timaraka letinharhu ta ririmi hi ndlela leyi
 - Swihoxo swa 0 - 4: ku hava nxupulo.
 - Swihoxo swa 5 -10: ku susiwa maraka yi1(yin'we)
 - Swihoxo swa 11-15: ku susiwa timaraka ti2 (timbirhi)
 - Swihoxo swa 16 na ku tlula: ku susiwa timaraka ti3 (tinharhu)
- Tirhisa mimfungho leyi nga laha hansi ku kombisa maavelo ya timaraka:
 - Nkoka wa mahungu = N
 - Matirhiselo ya ririmi = R
- Maavelo ya timaraka eka ririmi hi ku landza timhakankulu.
 - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 1 – 3, ku averiwa maraka yin'we.
 - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 4 – 5, ku averiwa timaraka timbirhi.
 - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 6 – 7, ku averiwa timaraka tinharhu
- A ku susiwe maraka yin'we eka timaraka ta timhakankulu eka timaraka ta matirhiselo ya ririmi loko ntsengo wa marito lama nga tirhisiwa wu nga kombisiwangi kumbe wu nga ri wona.

LEMUKA: Nkomiso wa marito a wu laveki, kambe loko wu tirhisiwile wu tekiwa wu ri rito leri wu yimelaka rona.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA

3.1 3.1.1

(a) M				(b) L						(c) K √
U				U						H
S				M						O
A				B						M
G				E						B
O √		(d) X	I	T	S	H	U	N	X	O √
				A √						
				N						
		(e) T	S	A	K	E	L	A	K	A √

(5)

3.1.2 (a) Mudyondzi wo ka a nga tlharihang/twisisi. √√ (2)

(b) Murhangeri wa xikolo. √√ (2)

3.1.3 Mudyondzi u ta vumba xivulwa xa yena n’wini ku humelerisa nhlamuselo ya “tala” leyi yi vulaka nhlayo ya le henhla / ku kumeka hi vunyingi kumbe ndhawu yo chela nkuma.

Xik. Ndzavisiso wu komba leswaku eka xikolo xin’wana na xin’wana ku na vanhwanyana vo **tala** ku tlula vafana **KUMBE** Manana u lo na heta ku olela nkuma, o ya wu chela endzeni ka **tala**. √√ (2)

3.1.4 Vadyondzi hinkwavo va tikuma va pfuka exibedhlele. √√ (2)

3.1.5 Vadyondzisi va ri:√ “Milawu leyintshwa yi hi tekerile matimba hinkwawo.” √√ (3)

3.1.6 Munhu a nga swi koti ku tilumbeta nandzu / ku amukela leswaku nandzu wu na yena. √√ (2)

3.1.7 Vadyondzisi na vadyondzi va nge vi ekhombyeni. √√ (2)

3.1.8 Ri komba leswaku mhaka yi humelela eka matlhelo mambirhi hi ku ringana. √√ (2)

3.1.9 Ri tirhe ku hi komba ndhawu laha timhaka ti humelelaka kona. √√ (2)

3.1.10 Vanhwanyana. √√ (2)

- 3.1.11 Hileswi. √√ (2)
- 3.1.12 Ndzawulo ya Dyondzo yi kombiwa hi rintiho hi vadyondzisi. √√ (2)
- 3.2 3.2.1 Wa ku rhurhela khapu ya misava ya ntlangu wa bolo ya milenge hi lembe ra 2010. √
Swi tikomba hi khapu leyi yi nga tlakuriwa hi Nkulukumba Mandela na vanhu lava kombisaka ku tsakela mhaka ya kona. √√ (3)
- 3.2.2 Hileswi sayizi ya fonto ya marito kumbe mhaka leyi faneleke ku koka rinoko ra muhlayi yi faneleke ku va leyikulu ku tlula sayizi ya fonto ya marito kumbe mhaka leyin'wana. √√ (2)
- 3.2.3 I mpfhuka wa le kusuhi. √ Hikuva vanhu lava va nga exifanisweni va kombisiwile tinhloko na ku fika exifuveni ntsena. √√ (3)
- 3.2.4 Hileswi Afrika-Dzonga yi nga nyikiwa nkarhi wo rhurhela khapu ya misava ya bolo ya milenge. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40

NTSENGO WA TIMARAKA: 80